

BİOLOGİYA VƏ TİBB ELMLƏRİ

UOT 631.4

KÜRMÜKÇAY HÖVZƏSİNİN EKOTURİZM POTENSİYALI

AMEA-nın akademiki Q.Ş. Məmmədov¹, Q.İ. Qasımov²

Turizm sənayesi dünyanın ən böyük və ən geniş sahələrindən hesab edilir. Əksər dünya ölkələri bu dinamik sahə ilə üzləşir və əsas gəlir mənbəyi kimi yerli əhalinin məşğulluq, infrastruktur və şəxsi sektorun inkişafında böyük rol oynayır. Coğrafi yerləşmə, iqlim dəyişkənliyi və təbii görməli yerlərin mürəkkəbliyi və müxtəlifliyi baxımından Azərbaycan, ekoturizm sahəsində böyük turizm potensialına malik unikal ölkədir. Ancaq təəssüf ki, hələ də bu sahəyə az diqqət yetirilir. Çay yaxınlığında yolların, digər təbii və mədəni attraksionların yaradılması, habelə çay ekoturizminin inkişafı bu araşdırmada müzakirə olunacaq. Məşğulluq, ekoturizmin davamlı inkişafı, mühafizənin təmin edilməsi məqsədilə bu çaydan davamlı şəkildə istifadə etmək, təbii mühit, mədəni təbliğat, ev sahibi və qonaq cəmiyyəti arasında müsbət təcrübələr yaratmaq və idman turizminin inkişafı lazımdır.

Açar sözlər: ekoturizm, openstreetmap, Kürmükçay, çay ekoturizmi

Giriş

Son dövrlər dünyada baş verən sürətli iqtisadi və texnoloji inkişaf nəticəsində turistlərin zövqündə və tələblərində də dəyişikliklər baş vermişdir. Müasir zamanda turistlərin tələbləri dənizdən, qumdan və günəşdən uzaq olan sakit istirahət artıq dəbdə deyil. Təbiətin tərkində istirahət, rahat otaqda yüksək xidmət, eyni zamanda sakit istirahət mühitinə tələbat artmışdır. Atropogen təsirə məruz qalmayan yerlər çox məhdud olduğundan ekoturizmin populyarlığı ilbəlil artmaqdadır. Bir çox ölkələr ekoturizm ərazilərini genişlətmək üçün təbii mühitdən istifadə edir və onların ətrafında xüsusi infrastruktur yaradırlar. İnkişaf etmiş ölkələr ətraf mühitə dəyən ziyanı minimuma endirmək üçün təhlükəsizliyə xüsusi önəm verir. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası təmiz ətraf mühitə malik xüsusi ərazilərə diqqət yetirir, bu sahəyə əhali üçün xüsusi investisiya şəraiti yaradır və bu ərazilərdə təhlükəsizlik məsələlərini gücləndirir. Son dövrlərdə Azərbaycan təbii sərvətləri hesabına ekoturizmin inkişafını stimullaşdırmaq üçün bir sıra tədbirlər görmüşdür. O cümlədən bu tədbirlər təbii görünüşünü və tarixini qoruyub saxlayan dağ kəndlərində də ekoturizmin inkişafına səbəb olmuşdur.

Tədqiqat obyektı və metodikası

Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı ekoturizmi təbiətin qorunmasına töhfə verən təbiəti və mədəni attraksionları araşdırmaq və istifadə etmək məqsədilə nisbətən toxunulmaz təbii ərazilər vasitəsilə ətraf mühitə cavabdehlik daşıyan turizm kimi müəyyən edir. Ekoturizm ətraf mühitə yumşaq təsir göstərir, yerli əhalinin aktiv sosial-iqtisadi iştirakını və bu fəaliyyətlərdən onların faydalanmasını təmin edir. Ekoturizmin əsas prinsipləri aşağıda göstərilmişdir:

- təbiətə səyahətlər və belə səyahətlərin əsas məzmunu vəhşi təbiətlə, eləcə də yerli adət-ənənə və mədəniyyətlə tanışlıqdır;
- ekoloji və sosial-mədəni təbiətin mənfi nəticələrinin minimuma endirilməsi, ətraf mühitin ekoloji dayanıqlılığının qorunması;
- təbiətin və yerli sosial-mədəni mühitin mühafizəsinin təşviqi;
- ekoloji maarifləndirmə;
- yerli sakinlərin iştirakı və onların təbiəti qorumaq üçün iqtisadi stimulaşdırma turizm fəaliyyətindən gəlir əldə etməsi;
- iqtisadi səmərəlilik və səfər edilən regionların davamlı inkişafına töhfə.

Aydın ki, ekoturizmin yalnız müəyyən

prinsiplərinə əməl olunduğu və bilavasitə nəticəsi təbii mühitin mühafizəsinin yaxşılaşdırılması olmayan bu cür səyahətlər ekoturizm sayıla bilməz.

Ekoloji turizmdən fərqli olaraq, təbiət turizmi anlayışı yalnız turistlərin motivasiyasına (vəhşi təbiətdə istirahət, onunla tanışlıq) və onların fəaliyyətinin xarakterinə (raftinq, trekking və s.) əsaslanır və bu zaman turistlərin arzuları nəzərə alınmalıdır. Bu cür səyahətlərin ətraf mühitə mədəni və iqtisadi təsirini yaxşılaşdırır və onlara təbiət proseslərini yaxından müşahidə etməsinə imkan verir [1]. Qax rayonu ekoturizm cəhətdən əlverişli rayonlardan biri sayıla bilər. Burada təbiət sərvətlərindən istifadə olunması insan axınına səbəb ola bilər. Dağlıq və düzənlik relyefə malik olmaqla ərazidə bir çox turizm sahəsinin inkişaf etdirilməsi mümkündür. Dağlıq ərazilərdə turist cığırılarının düzəldilməsi, kamping üçün zonların ayrılması bu ərazilərə turistlərin cəlb olunmasına səbəb ola bilər. Bu ərazilərdə kanat sistemlərinin də qurulması mümkündür, lakin bunun üçün müəyyən investisiya olması və sahibkarların bu sahəyə cəlb olunması tələb olunur.

Təhlil və müzakirə

Çay və çay hövzələri ekoturizmdə vacib amillərdən hesab olunur. Çay turizminin əsas xüsusiyyəti istirahət və istirahət üçün ən məşhur təbii şəraitlərdən biri olan sudur. Belə ki su ətrafında qısa zaman keçirmənin belə, bir çox insan üçün faydalı, sakitləşdirici təsiri olduğu məlumdur. Turizm resursu kimi su, çay macəra və açıq hava tələbatlarının araşdırılması maraqlı ola bilər, həm də ərazidən səmərəli istifadə imkanlarını artırır. Sürətli su axınlarında həyata keçirilə bilən bir sıra fəaliyyət növləri vardır. Bunlara çay səyahətləri, suda kayak, suda raftinq, balıqçılıq və vəhşi təbiəti seyr etmək kimi fəaliyyət növləri aiddir. Daşıma yolları, istirahət imkanları, sahil mənzərələri bir çox turizm mərkəzinə maraq vasitəsidir. Həmçinin çaylar nəqliyyat və insan istehlakı üçün vacib faktordur. Dünyanın bir çox böyük çayları çoxdan səyyahların maraq mərkəzinə keçmişdir. Hətta qədim zamanlarda səyahət üçün fon təmin edirdilər. Yuxarıdakılardan aydın olur ki, dağlar, çimər-

liklər, mağaralar, göllər və digər təbiət möcüzələri "çayla əlaqəli turizm" kateqoriyasına daxildir. Buraya fərdi şəkildə təşkil edilən tətillər, eləcə də səyahət təklifləri daxildir, buna görə də agentliklər aşağıdakı tələblərin ödənilməsinə diqqət yetirməlidirlər:

1. Gecələmə yerlərinin fərqli olduğu (məsələn: otellər və ya düşərgə) və ya yaşayış yerinin özü müxtəlif görməli yerlərə köçürülür.

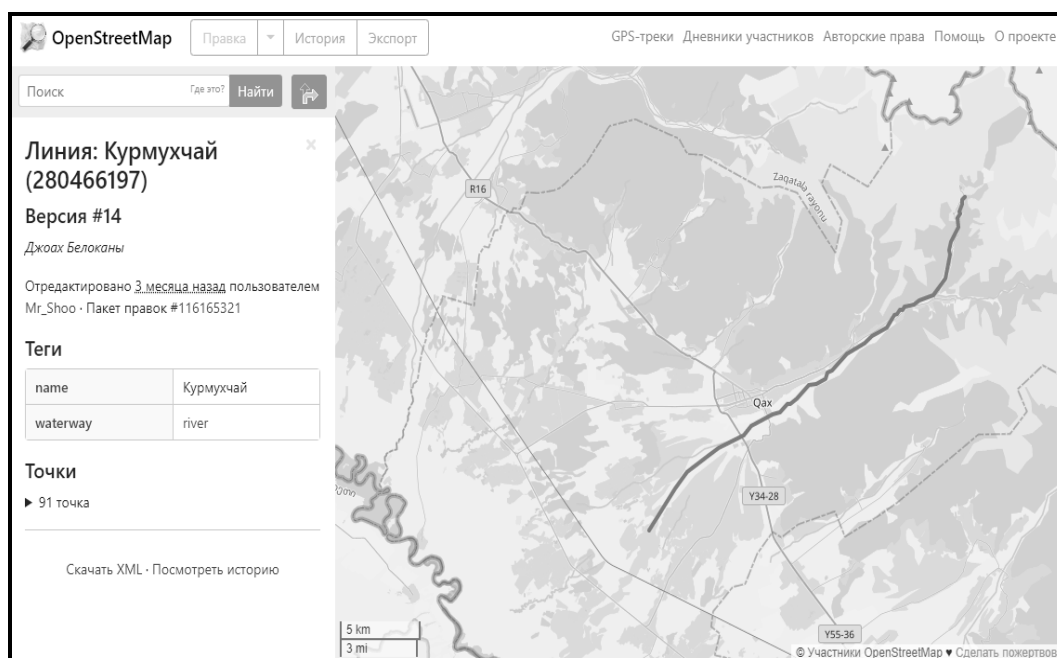
2. Marşrutlar çay dərələrinin axışını izləyir.

3. Çayda kruiz və ya sahilboyu səyahət təcürbələrinin mühüm hissəsini təmin edir və bu, çay vadisinin müxtəlif yerlərində baş verir.

Çayda ekoturizmin yaradılması zamanı bir sıra faktorların və çay ekologiyasının nəzərə alınması çox vacibdir. Çayın su və quru sistemləri aşağı axının daşınmasından çox təsirlənir. Qida maddələri və enerji (karbon), habelə hövzənin və ya su hövzəsinin mövqeyi, xüsusilə axın boşalması çay ekologiyasında böyük rol oynayır. Bununla belə, çay sisteminin bioloji və fiziki vəziyyətləri arasındakı əlaqə çayı formalaşdırıcı proseslər yaxşı başa düşülmür [3]. Tədqiqat vasitəsilə vəhşi təbiətin su növlərinin müşahidəsi, suyun keyfiyyətindən nümunələrin götürülməsi və çayın kənar sahəsi çayın yuxarı axınından aşağıya doğru yönələn proseslərin öyrənilməsi vacibdir. Çay və hövzə əsaslı ekologiya da su ekoturistləri və geoturistlər üçün xüsusi maraq yaradır. Mövsümi su basmaları bir çox çay boyunca landşaftda bataqlıq ərazi yaradır ki bu da öz növbəsində nadir flora və fauna, bir çox mühafizə olunan təbiət mikroyeqlərin yaranmasına səbəb olur. Beləliklə, macəra fəaliyyəti ilə yanaşı, çay ətrafındakı biomüxtəlifliyin müşahidə olunması, möhtəşəm mənzərələri ərazilərin çay turizmi potensialının artırılmasına yardımçı olacaqdır. Çaylar kənd təsərrüfatı və əhəlinin məişətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən kompleks ekosistemlərdən biri olmaqla yanaşı, turizm və istirahət üçün də çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Çaylardan turizm məqsədilə istifadə etmək üçün ərazinin mütəmadi monitorinqi və onlara rekreasiya işlərinin aparılması tələb olunur. Mədəni, təbii faktorlar və hər bir çayın xüsusi ekosistemi gələcək nəsillərin də ondan faydalanmağına yardımçı olur [6].

Ərazidə Kürmükçayın yerləşməsi burada çay ekoturizminin yaradılmasına imkan verir. Lakin çayın mövsümi olaraq quruması ancaq bolsulu dövrlər üçün bu turizmin yaradılmasına şərait yaradır. Dağ çayı, ekstremal fəaliyyətlərlə məşğul olmaq və buraya turistlərin cəlb olunması üçün çox əlverişlidir. Aşağıda Openstreetmap proqramı vasitəsilə Kürmükçayın təsviri verilmişdir (şək. 1). Buradan ərazinin dağlıq və düzənlik əraziləri arasındakı keçidi müşahidə etmək mümkündür. Bundan əlavə, çay ətrafında kottəc və evlərin tikilməsi buraya sakit istirahət

sevən insanları cəlb etməyə imkan verəcəkdir. Ekoturizmin çay fəaliyyətlərinə kanoe (raftinq, kayak), təmiz təbiətin görməli yerləri və s. kimi fəaliyyətlər daxildir. Üzgüçülük, çay sahillərində qalmaq, gəzinti, yürüyüş, alpinizm, qayadırmanma və müxtəlif fəaliyyətlər çay və ya onun hövzəsi ilə əlaqəlidir. Çay ekoturizmi bir çox ölkədə geniş fəaliyyət göstərir. Dünyada bir çox turist bu cür fəaliyyətlərdə iştirak etmək və bu cür həyat tərzini yaşamaq istəyir. Xarici ölkələrdə bu fəaliyyət növləri ilə əlaqəli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi müşahidə olunmuşdur.



Şək. 1. Kürmükçayın Open Street map vasitəsilə təsviri [5]

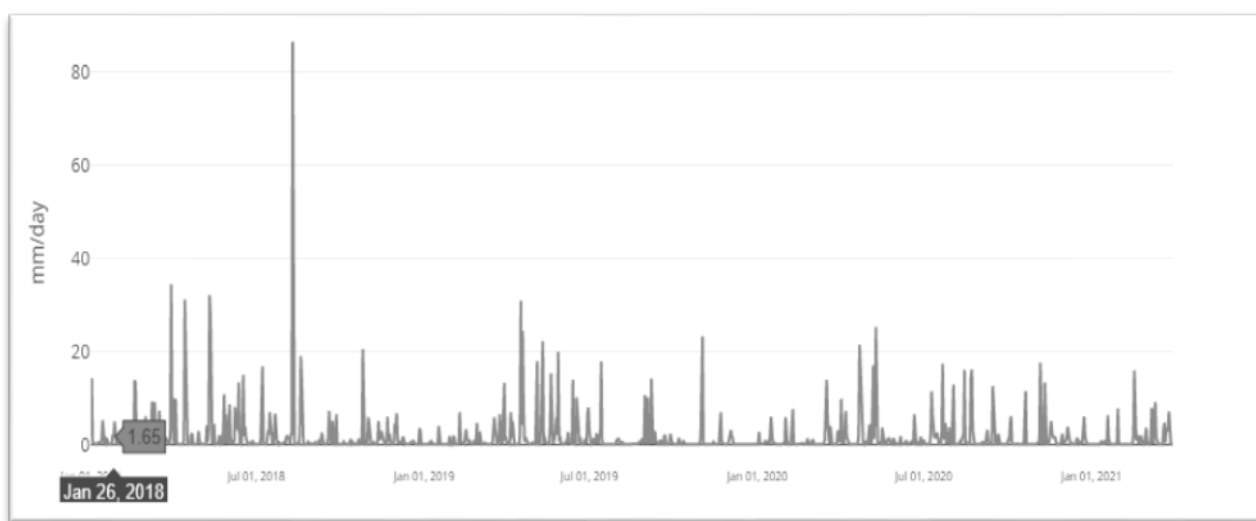
Raft – insanların yerdəyişməsi, ovçuluq, yemək daşımaq və s. üçün istifadə edilən ən qədim nəqliyyat vasitələrindən biridir. Erkən sallar gövdə və ağac budaqlarından, bambuk çubuqlarından, samandan və ya parçadan hazırlanırdı. İlk raftinq macərası 1842-ci ildə ABŞ ordusu tərəfindən edildiyi qeyd olunur. Bu sahə 1960-cı illərdən etibarən ABŞ-da Qrandda turizm-idman forması kimi başlamışdır [2]. 1980-ci ilin əvvəlindən macəra, turizm və bir qolu olaraq ekoturizm bütün dünyaya yayıldı və çoxlu pərəstişkar cəlb etdi. Raftinq qayıqla və ya kanoedə gəzinti deməkdir. **Ağ su çayları.** Bu istirahət-idman fəaliyyəti çox maraqlı və həyəcanvericidir, çay ekoturizmi üçün ən yaxşılarından biridir. Bu fəaliyyətdə sənişinlər xüsusi küləkli qayıqlara minir, tarlalardan, düzənliklərdən,

dağlardan, cəngəlliklərdən keçməkdən əlavə çaydan sürətli dalğaların keçməsi həyəcanı hər hansı digər alətlərlə görünməyən mənzərələri seyr etməyə imkan yaradır. Raftinq, yüksək səviyyədə cəlbedici turizm sahəsi olsa da, digər macəra fəaliyyətləri kimi, onun da həyat üçün bəzi riskləri vardır. Bu səbəblə raftinq təşkilatçıları müxtəlif təlim kursları və müxtəlif ixtisaslaşdırılmış fərdi və qrup alətləri və avadanlıqlarından istifadə edir. Bundan əlavə, təhlükəsizliyin qorunması üçün böyük miqdarda vəsait xərcləyir. Çox təhlükəli çay axınları aşkar olunaraq, o ərazilərə giriş məhdudlaşdırılır. İnsanları riskə atmamaq üçün bu fəaliyyət növünün həvəskar şəxslərə verilməsinin qarşısı alınmalı və xüsusi nəzarət tədbirləri görülməlidir.

Nəticə

Gördüyümüz kimi Azərbaycan və tədqiqat ərazisi olan Kürmükçay ekoturizm təşkil edilməsi üçün əlverişlidir. Ərazidə həm dağ ekoturizmi, həm də çay ekoturizminin qurulması mümkündür. Lakin çay ekoturizmi mövsümi xarakter daşıyır. Aşağıda son 3 il ərzində illik yağıntı miqdarı göstərilmişdir (diaqram 1;2). Buradan göründüyü kimi iyul-sentyabr ayları

arasında yağıntının miqdarı və bilavasitə çaydakı suyun səviyyəsi də yüksək olur. Bu dövrdə çay turizminin təşkil olunması lazımdır. Bu fəaliyyət ərazinin iqtisadi baxımdan inkişafına səbəb olur. Əldə olunan vəsaitin ərazinin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilir. Bu da regionun ümumi ekoloji durumunun stabiləşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır.



Diaqram 1. Kürmükçay hövzəsinin son 3 illik yağıntı göstəriciləri [4]



Diaqram 2. Kürmükçay hövzəsinin son ilin yağıntı göstəriciləri [4]

ƏDƏBİYYAT

1. Junk R., Wieviel Touristen pro Hektar Strand GEO, Heft 10, 1980, s.154-156
2. Beynəlxalq Coğrafiya və Geologiya Jurnalı, 2016, 5(4): s.73-85.
3. Məmmədov Q.Ş., Yusifov E., Xəlilov M., Kərimov V. Azərbaycanın ekoturizm potensialı. Şərq-Qərb, Bakı, 2012

4. <http://www.waterencyclopedia.com/St-Ts/Tourism.html>
5. <https://power.larc.nasa.gov/data-access-viewer/>
6. <https://www.openstreetmap.org/#map=12/41.4054/46.9690>
7. <http://anl.az/el/Kitab/2013/Azf-271133.pdf>

¹AMEA Rəyasət Heyəti²AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya institutu
qeni.qasimov@mail.ru

ECOTOURISM POTENTIAL OF KURMUKCHAY BASIN

G.Sh. Mammadov, Q.I. Qasimov

The tourism industry is one of the largest and most diverse in the world. Many countries around the world face this dynamic sector, which plays a major role in the development of local employment, infrastructure and the private sector as a major source of income. In terms of geographical location, climate change and the complexity of natural sights, Azerbaijan is a unique country with great tourism potential in the field of ecotourism. Unfortunately, little attention is still paid to this category of tourism. Roads and other natural, historical and cultural attractions near the river, as well as the development of river ecotourism will be discussed in this study. The projects proposed for sustainable use of this river in order to provide employment, sustainable development of ecotourism, protection of the natural environment, cultural propaganda, create positive experiences between host and guest community, create entertainment and excitement among families, the development of sports tourism.

Keywords: ecotourism, OSM, Kurmukchay, river ecotourism

ЭКОТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ КУРМУКЧАЙСКОЙ КОТЛОВИНЫ

Г.Ш. Мамедов, Г.И. Гасимов

Индустрия туризма является одной из крупнейших и самых разнообразных в мире. Многие страны мира сталкиваются с этим динамичным сектором, который играет важную роль в развитии местной занятости, инфраструктуры и частного сектора как основного источника дохода. С точки зрения географического положения, изменения климата и сложности природных достопримечательностей – Азербайджан является уникальной страной с большим туристическим потенциалом в сфере экотуризма. К сожалению, этой категории туризма до сих пор уделяется мало внимания. В данном исследовании будут рассмотрены дороги и другие природные, исторические и культурные достопримечательности вблизи реки, а также развитие речного экотуризма. Проекты, предлагаемые для устойчивого использования этой реки в целях обеспечения занятости, устойчивого развития экотуризма, защиты окружающей среды, культурной пропаганды, создания положительного опыта между принимающим и гостевым сообществом, создания развлечений и азарта среди семей, развития спортивного туризма.

Ключевые слова: экотуризм, ОSM, Курмукчай, речной экотуризм